

TRIỂN VỌNG PHÁT TRIỂN KINH TẾ CHÂU PHI SAU COVID-19

Nguyễn Thị Ngọc Mai^{1*}¹Viện Nghiên cứu Nam Á, Tây Á và Châu Phi

*Tác giả liên hệ: ngocmai89.vtd@gmail.com

TÓM TẮT

Sau đại dịch Covid-19, triển vọng phát triển kinh tế của châu Phi đang đối mặt với cả thách thức và cơ hội. Đại dịch đã gây ra suy thoái kinh tế nghiêm trọng, làm gián đoạn chuỗi cung ứng, gia tăng tỷ lệ thất nghiệp và nợ công. Tuy nhiên, châu Phi cũng đang chứng kiến những động lực phục hồi mạnh mẽ, đặc biệt là nhờ các chính sách kinh tế vĩ mô linh hoạt, sự gia tăng đầu tư vào hạ tầng kỹ thuật số, năng lượng tái tạo và công nghiệp chế biến. Ngoài ra, khu vực thương mại tự do châu Phi (AfCFTA) được kỳ vọng sẽ thúc đẩy tăng trưởng, tạo thuận lợi cho giao thương nội khối và thu hút đầu tư nước ngoài. Sự phục hồi cũng phụ thuộc vào khả năng kiểm soát dịch bệnh, phát triển nguồn nhân lực và cải thiện quản trị kinh tế. Bài viết dưới đây sẽ phân tích tác động của đại dịch đối với nền kinh tế khu vực, đồng thời đề xuất các giải pháp nhằm thúc đẩy tăng trưởng bền vững.

Từ khóa: Châu Phi, phát triển kinh tế, cơ hội, thách thức, hậu Covid-19.

AFRICAN ECONOMIC DEVELOPMENT PROSPECTS AFTER COVID-19

ABSTRACT

In the wake of the Covid-19 pandemic, Africa's economic development prospects are facing both challenges and opportunities. The pandemic has caused a severe economic recession, disrupted supply chains, increased unemployment and public debt. However, Africa is also witnessing strong recovery momentum, especially thanks to flexible macroeconomic policies, increased investment in digital infrastructure, renewable energy and processing industry. In addition, the African Continental Free Trade Area (AfCFTA) is expected to boost growth, facilitate intra-regional trade and attract foreign investment. Recovery also depends on the ability to control the pandemic, develop human resources and improve economic governance. The following article will analyze the impact of the pandemic on the regional economy and propose solutions to promote sustainable growth.

Keywords: Africa, economic development, opportunities, challenges, post Covid-19

Ngày nhận bài: 19/02/2025 Ngày nhận bài sửa: 20/05/2025 Ngày duyệt đăng bài: 12/01/2026

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Ngoài các ảnh hưởng về sức khỏe và an toàn của đại dịch Covid-19, các quốc gia châu Phi còn phải đối mặt với nhiều thách thức kinh tế - xã hội khác liên quan đến sự gián đoạn trong chuỗi cung ứng toàn cầu. Trong khi những lo ngại về tình trạng mất việc làm hàng loạt, khủng hoảng lương thực và nạn đói gia tăng, mất mát của cải, tăng trưởng chậm lại của các ngành nông nghiệp và kinh tế xanh, nỗi sợ về sự bất lực của chính phủ trong việc ngăn

chặn các tác động xoắn ốc đã được bày tỏ rộng rãi, các tài liệu học thuật và chính sách gần đây cũng dự đoán GDP trung bình của châu Phi sẽ giảm tự do trong thời gian tới.

Mặc dù thoát đầu có vẻ như Châu Phi có thể ứng phó tốt hơn bất kỳ khu vực nào khác trên thế giới trước các ca tử vong liên quan đến sức khỏe, nhưng vẫn tồn tại một số hậu quả kinh tế, đặc biệt là những hậu quả liên quan đến sự gián đoạn trong chuỗi cung ứng toàn cầu. Điều này thúc đẩy nhu cầu đưa ra các đề xuất

hướng tới tương lai đối với kỷ nguyên hậu Covid-19 để chống lại các tác động kinh tế của sự gián đoạn đó và có lẽ đây sẽ là đòn bẩy cho tiến bộ kinh tế và xã hội trong tương lai. Bài báo này đưa ra ba khuyến nghị chiến lược đan xen về vấn đề này, cụ thể là: đổi mới sản xuất tại địa phương trong các ngành công nghiệp chuyển đổi và thay thế cho nhập khẩu, bắt đầu từ những sản phẩm liên quan trực tiếp đến việc ứng phó với chính cuộc khủng hoảng sức khỏe cũng như các mục tiêu dài hạn sẽ tăng cường thương mại nội khối Châu Phi; thúc đẩy việc làm cho thanh niên và phát triển kỹ năng cho thanh niên; và phát triển nền kinh tế kỹ thuật số và xanh.

2. TỔNG QUAN NGHIÊN CỨU, CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Trình bày rõ tổng quan nghiên cứu và cơ sở lý thuyết liên quan. Bộ Công Thương Việt Nam (2020), “Tác động của Covid-19 với kinh tế châu Phi”. Bài viết đánh giá tác động tiêu cực của đại dịch COVID-19 đối với kinh tế châu Phi, bao gồm suy giảm GDP, giảm xuất nhập khẩu và giá dầu giảm mạnh. Các biện pháp phong tỏa và hạn chế xã hội đã làm gián đoạn chuỗi cung ứng và ảnh hưởng nghiêm trọng đến các ngành kinh tế chủ chốt. Bài viết cũng đề cập đến những thách thức trong việc đảm bảo an ninh lương thực và nhu cầu tăng cường hợp tác quốc tế để hỗ trợ châu Phi vượt qua khủng hoảng.

Nhật Minh (2021), “An ninh lương thực ở châu Phi trong bối cảnh dịch bệnh COVID-19”, Tạp chí Cộng sản. Bài viết phân tích tác động của đại dịch COVID-19 đến an ninh lương thực ở châu Phi, nhấn mạnh rằng trước đại dịch, khu vực này đã đối mặt với tình trạng suy dinh dưỡng nghiêm trọng. Đại dịch đã làm trầm trọng thêm tình hình do gián đoạn chuỗi cung ứng và các biện pháp phong tỏa. Bài viết đề xuất các giải pháp như tăng cường hợp tác quốc tế, cải thiện chuỗi cung ứng và hỗ trợ tài chính để đảm bảo an ninh lương thực cho châu Phi.

Thái An (2021), “Cơ hội tăng cường chuỗi giá trị khu vực”, Báo Nhân Dân. Bài viết phân tích tiềm năng của AfCFTA trong việc thúc đẩy phát triển kinh tế và xã hội của châu Phi. Việc đổi mới các quy tắc thương mại dự kiến sẽ tạo điều kiện cho hợp tác kinh tế, giảm nghèo và mở rộng hòa nhập kinh tế. Bài viết cũng đề cập đến tầm quan trọng của việc phát triển cơ sở hạ tầng, chuyển đổi kỹ thuật số và đổi mới sáng tạo để tăng cường chuỗi giá trị khu vực, giúp châu Phi trở thành điểm đến hấp dẫn cho các nhà đầu tư quốc tế.

Viện Giáo dục Quốc tế FPT (2021), “Tác động của COVID-19 đối với giáo dục đại học và nghiên cứu ở các nước châu Phi”. Nghiên cứu này xem xét ảnh hưởng của đại dịch COVID-19 đến hoạt động nghiên cứu khoa học, giảng dạy và học tập tại các quốc gia châu Phi có thu nhập trung bình và thấp. Đại dịch đã làm trầm trọng thêm những thách thức hiện hữu như hạ tầng công nghệ kém, độ phủ Internet thấp và sự phụ thuộc vào đối tác quốc tế. Tuy nhiên, nghiên cứu cũng ghi nhận những nỗ lực đổi mới và thích ứng của các trường đại học châu Phi trong bối cảnh khó khăn.

XD (2023), “Thúc đẩy Khu vực Tự do Thương mại Lục địa châu Phi (AfCFTA): Cơ hội và thách thức đối với Việt Nam”, Báo Điện tử Đảng Cộng sản Việt Nam. Bài viết thảo luận về việc thực hiện AfCFTA, một khu vực thương mại tự do lớn nhất thế giới với GDP lên tới 3.400 tỷ USD. Việc thực hiện AfCFTA được kỳ vọng sẽ thúc đẩy hội nhập kinh tế, thu hút đầu tư và tạo việc làm cho châu Phi. Đối với Việt Nam, AfCFTA mở ra cơ hội tăng cường hợp tác thương mại và đầu tư với các quốc gia châu Phi, đặc biệt trong các lĩnh vực như nông sản, máy móc và dịch vụ. Tuy nhiên, bài viết cũng nhấn mạnh những thách thức như cạnh tranh gia tăng và yêu cầu về chất lượng sản phẩm.

Đề xuất cơ sở lý thuyết hoặc và khung nghiên cứu sử dụng trong bài viết. Một đặc điểm nổi tiếng nhất của các nền kinh tế mới nổi là quá trình chuyển đổi từ giai đoạn “đang phát

triển” sang giai đoạn “phát triển”. Các đặc điểm khác là sự biến động của thị trường, tiềm năng tăng trưởng và đầu tư, tốc độ tăng trưởng kinh tế cao và thu nhập bình quân đầu người ở mức trung bình thấp so với các quốc gia khác (CFI, 2024). Nhiều quốc gia châu Phi có một hoặc nhiều đặc điểm này, điều này thực sự giúp họ có lợi thế trở thành điểm đến đầu tư tiềm năng. Đặc biệt nhất, các nền kinh tế mới nổi đang trong quá trình phát triển. Do đó, họ thể hiện các đặc điểm của một “nhà nước phát triển” trong nền kinh tế chính trị quốc tế. Theo Chalmers Johnson, điều này hàm ý sự tập trung mạnh mẽ vào phát triển kinh tế và thực hiện các biện pháp chính sách cần thiết để đạt được mục tiêu đó (Johnson, 1982). Như vậy, có thể thấy rằng châu Phi vẫn là một nền kinh tế mới nổi - một nhóm được dự đoán sẽ có lợi thế cao hơn khi gỡ hái một số lợi ích từ sự gián đoạn trong chuỗi cung ứng toàn cầu sau đại dịch Covid-19. Nhiều nghiên cứu đã chỉ ra rằng, bất chấp những thách thức đang hiện hữu, vẫn có những cơ hội độc đáo cho các nền kinh tế mới nổi trong thương mại quốc tế và đây là thời điểm hoàn hảo để các quốc gia đang phát triển cải thiện cơ sở sản xuất của họ (Kumar, 2020; Deutsche Welle, 2022; ITU-D, 2020).

Phương pháp nghiên cứu: Nghiên cứu sử dụng phương pháp tiếp cận “Hệ thống” cho sự nhất quán của chính sách phát triển kinh tế của châu Phi sau Covid-19.

3. KẾT QUẢ VÀ THẢO LUẬN

3.1. Tác động và nhập khẩu đối với Châu Phi

Sự thật là, việc châu Phi quá phụ thuộc vào nhập khẩu và hiệu ứng đám đông của lệnh phong tỏa sớm đã khiến nhiều quốc gia Châu Phi phải gánh chịu hậu quả sớm cũng như những tác động tiêu cực của việc đứt chuỗi cung ứng toàn cầu và tình hình kinh tế vốn có. Khi làn sóng đầu tiên xuất hiện, có những quan niệm cho rằng châu Phi sẽ bị đẩy đến cuộc suy thoái đầu tiên sau hơn hai thập kỷ (AfDB, 2020; UNWFP, 2020). Tuy nhiên, khi nhiều

tập đoàn đa quốc gia đang xem xét lại sự phụ thuộc mạnh mẽ của họ vào sản xuất ở Châu Á, đặc biệt là Trung Quốc và hướng tới đa dạng hóa chuỗi cung ứng (Deutsche Welle, 2020), các quốc gia Châu Phi sẽ được hưởng lợi. Do đó, dự đoán rằng Châu Phi có thể thoát khỏi những thách thức về sức khỏe và kinh tế một cách nhẹ nhàng ít nhiều đang trở thành hiện thực và dự báo rằng lục địa này có thể tận dụng cuộc khủng hoảng để trở thành một người chơi mới trong trò chơi sản xuất toàn cầu hóa có thể thành công nếu những nỗ lực có chủ đích được thực hiện trong nội bộ để khai thác những lợi thế. Theo “Ngành phát triển viễn thông” (ITU-D, 2020), đại dịch Covid-19 đã chứng minh tầm quan trọng ngày càng tăng của công nghệ số trên toàn thế giới trong việc ứng phó hiệu quả với các cuộc khủng hoảng và lập kế hoạch phục hồi, do đó cũng có tiềm năng đẩy nhanh quá trình chuyển đổi số của châu lục này và tạo ra các công việc số tử tế và bền vững tại Châu Phi (ITU-D, 2020).

Cũng đáng lưu ý là các công ty châu Âu đang gặp phải tình trạng tắc nghẽn nguồn cung khi tình trạng thiếu hụt làm chậm sản lượng sản xuất. Ví dụ, nhiều công ty Đức đang trong quá trình “định vị lại” trên thị trường toàn cầu hóa đối với các sản phẩm thương mại. Điều này cuối cùng có thể dẫn đến việc di dời khỏi Trung Quốc và Ấn Độ" (Deutsche Welle, 2022). Mặc dù thừa nhận rằng cho đến nay Châu Phi chỉ đóng một vai trò rất nhỏ trong các chiến lược của các nhà sản xuất máy móc và thiết bị của Đức, Covid-19 có thể đánh dấu sự khởi đầu của một sự thay đổi khởi tình trạng hiện tại (Deutsche Welle, 2022).

Đại dịch Covid-19 thực sự đang gây ra tác động tiêu cực đáng kể đến nền kinh tế toàn cầu nhưng nhìn chung, tác động của đại dịch ở hầu hết các quốc gia châu Phi chủ yếu thông qua mối liên kết của họ với nền kinh tế toàn cầu, đặc biệt là trong thương mại. Do đó, nhu cầu thế giới giảm và giá hàng hóa giảm theo, đã ảnh hưởng đến hoạt động sản xuất và xuất khẩu của các quốc gia châu Phi nhiều hơn so với các

biện pháp kiểm soát Covid-19 của chính họ. Ví dụ như tại Đông Phi, đã có những tác động rõ ràng đến các ngành công nghiệp như hàng không, du lịch, nông nghiệp và sản xuất. Tại Kenya, tăng trưởng GDP năm 2020 được dự báo là 1% từ 5,7% do mức độ nghiêm trọng của đại dịch; với sự suy giảm rõ rệt trong hoạt động du lịch, doanh thu xuất khẩu và sự gián đoạn trong chuỗi cung ứng. Ethiopia đã phải vật lộn với tình trạng thất nghiệp cao và tăng trưởng GDP đã được điều chỉnh từ 6,2% xuống còn 3,2% vào năm 2020 (Deloitte, 2020). Tương tự, Tanzania và Uganda cũng đã cho thấy xu hướng tương tự với tăng trưởng GDP lần lượt là 2% và 3,5%. Tanzania đã cho thấy nhu cầu xuất khẩu khoáng sản suy yếu khi xét đến tình trạng gián đoạn chuỗi cung ứng toàn cầu. Nền kinh tế Uganda cũng phải đối mặt với tình trạng gián đoạn chuỗi cung ứng và nhu cầu hàng hóa toàn cầu suy yếu (ITU-D, 2020). Tóm lại, cuộc khủng hoảng Covid-19 đối với các nền kinh tế mới nổi của Châu Phi cho thấy:

- Sự yếu kém trong việc các nền kinh tế phụ thuộc nhiều vào việc nhập khẩu các sản phẩm hoàn thiện, điều này cho thấy sự gián đoạn của chuỗi cung ứng toàn cầu đã ảnh hưởng đến một số lĩnh vực;

- Những hạn chế này dẫn đến mất ngoại tệ, của cải và các tác động kinh tế xã hội khác liên quan đến;

- Các quốc gia châu Phi không có khả năng cung cấp các biện pháp kích thích kinh tế đầy đủ như các nước phát triển

- Cuối cùng, các báo cáo về tình hình hỗn loạn cho thấy công chúng không tin tưởng vào Chính phủ về các điều khoản cơ bản cho người dân trong thời gian mô tả tình trạng thiếu năng lực của khu vực công trong việc quản lý sự phức tạp. Điều này bắt đầu với sự tê liệt của hệ thống trước những thách thức phát triển đa kênh và trở nên phức tạp do nhu cầu ứng phó nhanh chóng và đột xuất trong tình hình khủng hoảng cực độ và dữ dội như vậy.

Do đó, những điều này đòi hỏi sự cấp bách trong việc tìm kiếm sự đổi mới để giảm bớt một số vùng xám. Như vậy, Châu Phi có thể làm nhiều hơn là phục hồi sau khủng hoảng, để trở thành một nhân tố chính trong chuỗi giá trị cung ứng toàn cầu bằng cách tận dụng thế mạnh của mình trong giai đoạn hậu Covid-19.

3.2. Cơ hội để củng cố và vươn lên từ đồng tro tàn?

Như đã đề cập ở trên, sự gián đoạn của chuỗi cung ứng toàn cầu đã đưa châu Phi vào vị thế chiến lược trong và sau Covid-19. Thực tế là đại dịch đã hạn chế hậu quả về sức khỏe ở các quốc gia châu Phi cho phép châu lục này tập trung vào việc sửa chữa kinh tế và đổi mới. Thứ hai, sự phong phú của nguyên liệu thô, diện tích đất khô cần rộng lớn để canh tác nông nghiệp thô và nguồn nhân lực chưa được khai thác là những cơ hội vốn có để phấn đấu hướng tới nền kinh tế xanh và khai thác kỹ thuật số. Sau đó, hậu quả của sự gián đoạn chuỗi cung ứng đã khiến nhiều người và ngành công nghiệp tìm kiếm các giải pháp thay thế trong các sản phẩm thay thế và sản xuất tại địa phương.

Điều này tạo ra động lực tích cực cho các ngành công nghiệp chuyển đổi để xây dựng năng lực sản xuất các sản phẩm thay thế hiện đã có được thị trường mới. Trong khi thương mại nội khối châu Phi vẫn còn thấp, rõ ràng là các nước đang phát triển có những cơ hội rất sinh lợi trong lĩnh vực thương mại trong thế giới hậu Covid-19 sắp tới. Ví dụ, năm 2019, giá trị xuất khẩu hàng hóa của châu Phi cận Sahara tăng 4,0 phần trăm lên 342,4 tỷ đô la Mỹ và nhập khẩu đạt 366,2 tỷ đô la Mỹ, tăng 7,4 phần trăm. Cán cân thương mại hàng hóa ghi nhận thâm hụt 23,8 tỷ đô la Mỹ vào năm 2019 so với thâm hụt 11,9 tỷ đô la Mỹ vào năm 2018. Tổng thương mại nội khối của châu Phi cận Sahara đạt 122,6 tỷ đô la Mỹ, chiếm 19,4 phần trăm tổng kim ngạch xuất khẩu và 15,3 phần trăm tổng kim ngạch nhập khẩu. Các điểm đến xuất khẩu hàng hóa chính là châu Âu (chiếm 28,6 phần trăm tổng kim ngạch xuất

khẩu), Đông Á (20,8 phần trăm) và Nam Á (10,4 phần trăm). Nguồn nhập khẩu chính là từ châu Âu (chiếm 29,2 phần trăm tổng lượng nhập khẩu), Đông Á (23,0 phần trăm), Tây Á và Bắc Phi (10,7 phần trăm) (UN COMTRADE, 2019). Nhiều yếu tố đã góp phần vào hiệu suất thương mại thấp, bao gồm cơ cấu kinh tế của các nước Châu Phi, hạn chế nguồn cung các sản phẩm đa dạng, chính sách thể chế kém, cơ sở hạ tầng kém, thị trường tài chính và vốn yếu, bất ổn chính trị, mất an ninh ở một số khu vực và rào cản thương mại nội khối Châu Phi.

Tuy nhiên, các cơ hội kích thích ngành sản xuất thông qua việc phát triển ngay lập tức các mặt hàng thủ công như khẩu trang an toàn, gel và chai đựng dung dịch hydro-alcoholic đã tăng vọt do khả năng tiếp cận hàng hóa đã qua chế biến bị hạn chế. Do đó, cuộc khủng hoảng đã mở đường cho các thị trường địa phương rộng lớn về chế biến hàng dệt may và chế biến thực phẩm vì chúng đóng vai trò quan trọng trong việc cung cấp các mặt hàng đang khan hiếm do việc ngừng nhập khẩu.

Hơn nữa, đại dịch Covid-19 xảy ra vào thời điểm châu Phi vẫn đang phải vật lộn để đảm bảo an ninh lương thực cho người dân và vẫn chưa xóa bỏ được tình trạng suy dinh dưỡng, đói nghèo. Châu Phi tụt hậu đáng kể so với các khu vực khác về khả năng tận dụng thương mại nông sản thực phẩm như một chất xúc tác cho tăng trưởng kinh tế và chuyển đổi cơ cấu. Do đó, đại dịch Covid-19 và những gián đoạn kinh tế sau đó nên là cơ hội mới cho thương mại thực phẩm nội khối châu Phi và hội nhập thị trường để giảm thiểu nguy cơ châu lục này phải chịu những cú sốc do cuộc khủng hoảng như vậy trong tương lai. Đặc biệt, các cam kết hài hòa hóa các quy tắc và chính sách thương mại thực phẩm bằng cách phối hợp các chính sách trên khắp các Cộng đồng Kinh tế Khu vực của châu Phi có thể là một bước ngoặt. Hiệp định Thương mại Tự do Lục địa Châu Phi (AFCTA) được phê chuẩn đã mang đến một cơ hội tuyệt vời nếu được thực hiện

bằng hành động có mục tiêu hướng tới hội nhập thị trường thực phẩm nội khối châu Phi và cuối cùng là hội nhập thị trường thực phẩm toàn cầu.

Thực tế là châu Phi là một nền kinh tế mới nổi đang trong quá trình xây dựng cho phép thích ứng nhanh chóng vì đã có khoản đầu tư lớn để tài trợ cho những điều mới lạ trong nền kinh tế kỹ thuật số, nông nghiệp và nền kinh tế xanh, việc làm cho thanh niên và phát triển kỹ năng. Các quốc gia như Nigeria, Rwanda, Nam Phi, Ethiopia, Benin và các quốc gia khác, vốn đang dẫn đầu trong chuyển đổi kỹ thuật số, đầu tư nông nghiệp và các công ty khởi nghiệp kinh tế xanh nên là điểm tham chiếu để đạt được sự đồng thuận ở cấp khu vực về một con đường phía trước. Việc đẩy nhanh quá trình chuyển đổi kỹ thuật số do những nhu cầu cấp thiết của cuộc khủng hoảng đã cho phép hầu hết các quốc gia Châu Phi, bao gồm cả những quốc gia chưa có khoản đầu tư lớn nào, thử nghiệm nền kinh tế kỹ thuật số và cách thức hoạt động của nền kinh tế này trong chuỗi giá trị sản phẩm.

3.3. Một số giải pháp giúp Châu Phi phát triển kinh tế trong thời gian tới

3.3.1. Đổi mới sản xuất tại địa phương trong các ngành công nghiệp chuyển đổi và thay thế cho nhập khẩu

Châu Phi nên đầu tư vào việc tạo ra chuỗi giá trị để đảm bảo tất cả các tiểu ngành liên quan đến nhau. Theo đó, nên tập trung vào chuyển đổi thực phẩm cùng với đầu tư nông nghiệp, canh tác quy mô vừa và nhỏ và đóng gói sản phẩm, cũng liên quan đến chuyển đổi hàng hóa hoặc cung cấp xương sống cho các nền tảng hậu cần. Khuyến khích đầu tư địa phương bằng cách tạo ra mạng lưới các bên kinh doanh như một công cụ cần thiết để kích thích các cửa hàng kinh doanh mới nổi thoát khỏi khủng hoảng. Mạng lưới này nhằm mục đích cung cấp hỗ trợ tài chính, kinh nghiệm và đào tạo để hỗ trợ các công ty nhỏ hoặc các công ty khởi nghiệp đưa ý tưởng của họ lên một tầm cao mới.

Nông nghiệp luôn là trụ cột của nền kinh tế Châu Phi. Bất chấp dịch bệnh tại Hà Lan và sự tập trung vào nền kinh tế dựa trên dầu mỏ ở hầu hết các khu vực, cũng như điểm yếu của ngành này ở nhiều quốc gia, ngành nông nghiệp vẫn chiếm khoảng 65% việc làm và 35% tổng sản phẩm quốc nội (GDP). Ví dụ, ở Tây Phi, nông nghiệp sử dụng 60% lực lượng lao động. Trong khi 80% trong số 10,3 triệu người ở Cộng hòa Benin kiếm sống bằng nghề nông thì ba phần tư trong số 15,3 triệu dân của Mali phụ thuộc vào nông nghiệp để kiếm thực phẩm và thu nhập (FAO). Nigeria, nền kinh tế lớn nhất châu Phi, có khoảng 40% tổng lực lượng lao động trong lĩnh vực nông nghiệp - điều này có nghĩa là mặc dù phụ thuộc nhiều vào doanh thu từ dầu mỏ, nông nghiệp vẫn là ngành sử dụng nhiều lao động nhất trong cả nước. Nói cách khác, nông nghiệp sử dụng hơn một nửa lực lượng lao động của châu Phi (IMF, 2012). Trong dân số nông thôn, nông nghiệp cung cấp sinh kế cho nhiều nhà sản xuất quy mô nhỏ. Các trang trại hộ gia đình chiếm khoảng 80% tổng số trang trại ở Châu Phi cận Sahara và sử dụng trực tiếp khoảng 175 triệu người (AGRA, 2014). Ở nhiều quốc gia, phụ nữ chiếm ít nhất một nửa lực lượng lao động (AGRA, 2014). Bắt đầu từ Chương trình Phát triển Nông nghiệp Toàn diện Châu Phi (CAADP) của Liên minh Châu Phi, được thông qua vào năm 2003, đã có một loạt các sáng kiến chính sách của các chính phủ, tổ chức khu vực và quốc tế trong việc phát triển nông nghiệp nông thôn và hiện đại hóa ngành này để đạt hiệu quả cao hơn. Hai ví dụ gần đây là Chương trình Năng suất Nông nghiệp Tây Phi (WAAPP) và Chương trình Quản lý Sản xuất và Sâu bệnh Tích hợp (IPPM) tại Châu Phi của Tổ chức Lương thực và Nông nghiệp Liên hợp quốc. Các sáng kiến này đã thúc đẩy hợp tác và tạo ra sự hợp tác có ảnh hưởng đến các chính sách quốc gia hướng tới các hành động tăng cường và phù hợp với ngành.

Mặc dù hiện nay tập trung vào lĩnh vực này và ý thức phát triển bền vững, vẫn còn

những thách thức và điểm yếu đe dọa đến tính bền vững, bao gồm:

- Ở hầu hết các quốc gia châu Phi, phần lớn nhân viên nông nghiệp là nông dân tự cung tự cấp, trồng trọt trên những mảnh đất nhỏ của gia đình ở vùng nông thôn, nơi có những thách thức như cơ sở hạ tầng kém và rủi ro thiên nhiên, thiếu động lực và lòng tự hào về hoạt động này, vốn thường góp phần vào tình trạng di cư từ nông thôn ra thành thị, và sự tham gia ngày càng giảm của thanh niên vào hoạt động nông nghiệp do di cư tìm kiếm đồng cỏ xanh hơn ở các thành phố, khiến tương lai của nền nông nghiệp vừa và nhỏ gặp rủi ro (FAO, không có ngày).

- Thứ hai, những người phụ nữ được biết đến là trồng 80% lượng thực phẩm được sản xuất ở châu Phi phải đối mặt với những thách thức đòi hỏi phải cải thiện điều kiện sống của họ, chẳng hạn như thực tế là chỉ một số ít người được phép sở hữu đất đai mà họ làm việc; khó khăn trong việc tiếp cận thông tin và công nghệ, nguồn lực và tín dụng và sự thiên vị chung của các tổ chức khuyến nông và tài chính chính thức đối với khách hàng là nam giới mặc dù phụ nữ có tầm quan trọng với tư cách là người sản xuất (UNU, 1983).

- Thứ ba, là những thách thức liên quan đến quá trình chuyển đổi và chế biến sản phẩm nông nghiệp. Một trong những lý do khiến nông nghiệp quy mô vừa và nhỏ ít có lợi nhuận là do không thể bảo quản sản phẩm sau mùa thu hoạch. Những sản phẩm này được bán dưới mức trong mùa cao điểm (thu hoạch) với rất nhiều sản phẩm bị lãng phí.

- Thách thức thứ tư là thực tế là dân số trẻ của Châu Phi (hơn 70% dưới 30 tuổi) trước đây không được tích hợp đầy đủ vào kế hoạch kinh doanh nông nghiệp. Về vấn đề này, một trong những thách thức của khu vực, như AfDB nêu ra là thu hút những người trẻ tuổi vào ngành. Di cư từ nông thôn ra thành thị và thiếu động lực cũng như chế độ đãi ngộ phù hợp trong ngành đều góp phần vào tình trạng này.

- Thách thức thứ năm và cuối cùng là tác động rõ ràng của đại dịch COVID-19 đối với ngành. Người ta đã xác định rằng mặc dù tất cả các lĩnh vực của nền kinh tế đều dự kiến sẽ bị ảnh hưởng tiêu cực bởi cuộc khủng hoảng COVID-19, nhưng đặc biệt là người lao động nông nghiệp lại là những người dễ bị tổn thương nhất. Trước khi dịch COVID-19 bùng phát, 135 triệu người, phần lớn là ở Châu Phi, đã phải chịu cảnh đói kém đe dọa đến tính mạng và sinh kế của họ - và con số này dự kiến sẽ tăng gấp đôi vào cuối năm 2020 do đại dịch vi-rút corona (AfDB, 2020).

Từ những phân tích trên, không thể nhấn mạnh quá mức rằng ngành nông nghiệp có tiềm năng đưa Châu Phi vào vị thế có lợi trên thị trường hàng hóa và thực phẩm toàn cầu. Tuy nhiên, những thách thức vẫn tồn tại và trở nên phức tạp hơn do tình hình COVID-19. Gần đây, bên cạnh các chính sách của chính phủ và các tổ chức khu vực, nhiều công ty khởi nghiệp trong lĩnh vực công nghệ nông nghiệp cũng đang tạo động lực thu hút nền dân số trẻ tham gia vào ngành công nghiệp của các doanh nghiệp này. Nhờ đó, tăng khối lượng đầu tư và cho phép những người nông dân vừa và nhỏ có quyền truy cập vào nền tảng kỹ thuật số để quản lý, bắt đầu từ những sản phẩm liên quan trực tiếp đến việc ứng phó với chính cuộc khủng hoảng sức khỏe cũng như các mục tiêu dài hạn nhằm tăng cường thương mại nội khối Châu Phi.

Không thể đếm chính xác số lượng nền tảng kỹ thuật số liên quan đến nông nghiệp nhưng có thể thấy rằng, có hàng trăm nền tảng kiểu này đang hoạt động tại châu Phi (Raithatha, 2020). Theo Seedstars (2020), Kenya và Nigeria hiện đang thống trị thị trường công nghệ nông nghiệp, Ghana đứng thứ ba. Chỉ riêng ba quốc gia này đã chiếm hơn 60% các công ty khởi nghiệp công nghệ nông nghiệp đang hoạt động ở Châu Phi. Mặc dù xu hướng hướng tới tương lai này rất quan trọng để lan rộng đến mọi nơi ở châu Phi, nhưng FAO cho rằng cần có thêm một chiến lược để

xóa nhòa ranh giới giữa các lĩnh vực khác nhau.

3.3.2. Thúc đẩy việc làm cho thanh niên và phát triển kỹ năng cho thanh niên

Như đã đề cập ở trên, thực tế là châu Phi có dân số trẻ đông đảo đòi hỏi phải đầu tư lớn vào nguồn nhân lực để biến tình hình thành cơ hội lớn. Về vấn đề này, thanh niên phải được đào tạo để nâng cao kỹ năng số, tiếp cận thị trường, mạng lưới, tài chính, thông tin, tiếng nói và đại diện trong quá trình phát triển nền kinh tế xanh cho thanh niên như một phần trong các sáng kiến của chính phủ về phát triển kỹ năng hướng tới phát triển lĩnh vực cung ứng. Như vậy, họ có thể hưởng lợi và đóng góp vào quá trình chuyển đổi số của quốc gia mình để đáp ứng nhu cầu đột biến về tiếp thị trực tuyến, thương mại điện tử, giao hàng và phát triển phần mềm cho hoạt động tiếp thị và phân phối sản phẩm cũng như phát triển lâu dài về mặt này. Cuối cùng, COVID-19 đã củng cố nhu cầu tạo ra nhiều việc làm hơn vì nhiều người đã mất việc, đặc biệt là trong khu vực phi chính thức.

Về bản chất, đào tạo về lập trình trí tuệ nhân tạo và dữ liệu lớn là cần thiết để phát triển quá trình chuyển đổi sản phẩm và xử lý các thách thức liên quan đến môi trường. Tình hình đại dịch cũng mở ra nhiều cơ hội to lớn về mặt này khi dòng sản phẩm từ chuỗi cung ứng toàn cầu đột nhiên dừng lại, khiến một số vật liệu và hàng hóa thiết yếu phải dừng sản xuất và phân phối tại địa phương. Khi các nỗ lực lấp đầy khoảng trống này tiếp tục được thực hiện, các nỗ lực hướng tới giải quyết chuỗi cung ứng tại địa phương bao gồm đầu tư vào việc làm cho thanh niên và phát triển các kỹ năng số cho các lĩnh vực cấp bách nhất như nông nghiệp, dệt may, quản lý môi trường, thương mại điện tử và tiếp thị trực tuyến.

Do đó, khuyến nghị rằng các ngân hàng trung ương châu Phi, giống như ở các nơi khác trên thế giới, phải đóng vai trò cung cấp một môi trường thuận lợi. Các nhà hoạch định

chính sách cần xem xét lại vai trò của họ vì họ phải trở thành chất xúc tác tạo việc làm thông qua các động lực đầu tư vào đổi mới sáng tạo và công nghiệp hóa (Manlan, 2020) thông qua:

- Các chính sách kinh tế linh hoạt giải quyết vấn đề việc làm cho thanh niên và phát triển kỹ năng: Châu Phi nên tập trung vào việc kích thích nhu cầu lao động bằng cách tạo việc làm và các cơ hội khởi nghiệp trong nền kinh tế số. Việc thúc đẩy nhu cầu lao động phụ thuộc vào sự hiện diện của một môi trường kinh doanh thuận lợi, nơi các công ty và các doanh nhân trẻ có thể phát triển mạnh.

- Nguồn cung lao động với các khoản đầu tư vào kỹ năng số của thanh niên: Một lực lượng lao động được trang bị kỹ năng số không chỉ phục vụ cho thị trường lao động hiện tại mà còn cả tương lai. Đây là mục tiêu phát triển nguồn nhân lực của cả chính phủ, xã hội, các khu vực tư nhân, ngành công nghiệp và chính các thanh niên. Các nhà hoạch định chính sách nên tập trung vào việc phát triển các chính sách tăng cường nguồn cung các kỹ năng theo nhu cầu trong nền kinh tế số và xanh. Ngoài ra, cần cải thiện chất lượng và tập trung vào phát triển kỹ năng cho thanh niên trong các chương trình giảng dạy và đào tạo. Việc thiết kế và cung cấp các chương trình phát triển kỹ năng số cũng nên hướng đến các nhóm thanh niên khác nhau thông qua quan hệ đối tác địa phương và hợp tác cơ sở.

3.3.3. Phát triển nền kinh tế kỹ thuật số và xanh

Thỏa thuận thành lập Khu vực thương mại tự do lục địa châu Phi (AfCFTA) có hiệu lực vào ngày 30 tháng 5 năm 2019. Hoạt động thương mại theo Thỏa thuận AfCFTA dự kiến bắt đầu vào ngày 1 tháng 7 năm 2020, nhưng do đại dịch toàn cầu Covid-19, ngày này đã bị hoãn lại và được hẹn vào một ngày khác (TTLC, 2020). Rõ ràng, Covid-19 là động lực để đẩy nhanh hiệu quả của thỏa thuận khi cuộc khủng hoảng và sự gián đoạn đi kèm trong

chuỗi cung ứng toàn cầu khiến châu Phi phải có nhiều chiến lược khác.

Mục tiêu chính của AfCFTA là tạo ra một thị trường lục địa duy nhất cho hàng hóa và dịch vụ, trong đó, doanh nhân và đầu tư có thể tự do hoạt động. Chính mục tiêu này đã mở đường cho việc đẩy nhanh việc thành lập Liên minh thuế quan; mở rộng thương mại nội khối châu Phi thông qua việc điều hòa và phối hợp tốt hơn về tự do hóa thương mại; và tăng cường khả năng cạnh tranh ở cấp độ ngành và doanh nghiệp thông qua việc khai thác các cơ hội sản xuất theo quy mô, tiếp cận thị trường lục địa và phân bổ lại nguồn lực tốt hơn (TTLC, 2020).

Để đạt được các mục tiêu này đòi hỏi sự thống nhất giữa các lĩnh vực kinh doanh, thương mại, tài chính, ngân hàng và các lĩnh vực khác. Tuy nhiên, giới hạn trọng tâm trong các chính sách của châu Phi tập trung vào bốn lĩnh vực kinh tế kỹ thuật số, việc làm cho thanh niên và phát triển kỹ năng, cũng như các lĩnh vực chuyển đổi và vận tải. Các chính sách gồm:

- Các chính sách cho phép sản xuất của châu Phi đáp ứng tối thiểu nhu cầu tiêu dùng của châu Phi. Các chiến lược này trước tiên phải có khả năng đáp ứng nhu cầu tại địa phương trong khi nhắm mục tiêu vào thị trường khu vực và lục địa, một sự thay đổi trong chuỗi cung ứng đòi hỏi phải tăng đáng kể năng suất và năng lực bổ sung để chuyển đổi tại địa phương và sản xuất cho 1,3 tỷ người ở Châu Phi (Manlan, 2020). Việc củng cố ngành kinh doanh nông nghiệp và các ngành công nghiệp chuyển đổi với các ưu đãi tốt cho các quốc gia sẽ giúp ích rất nhiều trong vấn đề này.

- Không thể nhấn mạnh quá mức về việc duy trì “lợi thế so sánh” khi giải quyết vấn đề trao đổi giữa các quốc gia. Trong khi xây dựng năng lực cho thương mại nội khối Châu Phi, cần tăng cường tạo điều kiện thuận lợi cho trao đổi kiến thức trong khu vực để các quốc gia tập trung vào các sản phẩm mà họ có lợi thế so sánh.

- Alexander Demissie cho rằng Ai Cập sẽ đóng vai trò lớn hơn trong sản xuất thuốc generic và thuốc cho thị trường Châu Phi. Mối quan hệ với các nhà phân phối Châu Âu cũng được kỳ vọng sẽ được tăng cường, trong khi rõ ràng là các quốc gia khác sẽ làm tốt hơn trong lĩnh vực công nghệ nông nghiệp và các lĩnh vực khác trong xuất khẩu dệt may và ô tô. Các quốc gia như Nam Phi, Rwanda và Nigeria có thể dẫn đầu ngành công nghiệp ô tô của Châu Phi, vì họ đã lắp ráp ô tô cho các nhà sản xuất Đức và thị trường địa phương với các địa điểm sản xuất đã được thiết lập và hoạt động hiệu quả (Manlan, 2020). Các nhà lãnh đạo doanh nghiệp trên khắp lục địa nên xem xét lại các chiến lược và xem xét kỹ hơn các cơ hội mở ra trên lục địa vì “Chuỗi giá trị công nghiệp cho sản xuất tại Châu Phi” có thể là một vấn đề

4. KẾT LUẬN

Bất chấp những thách thức kinh tế đã được báo trước, cuộc khủng hoảng Covid-19 đã mở ra nhiều cơ hội cho nền kinh tế châu Phi hướng đến một nền kinh tế độc lập với nhiều triển vọng mới. Là một thành phần của các nền kinh tế mới nổi, sự đứt gãy trong chuỗi cung ứng toàn cầu là hậu quả lớn của cuộc khủng hoảng, thực sự là một con đường để thúc đẩy đổi mới cho sản xuất tại địa phương và củng cố thương mại nội khối châu Phi, cũng như trở thành một nhân tố chính trong thương mại toàn cầu trong dài hạn.

Để điều này xảy ra, một sự kết hợp của hành động giải quyết các vấn đề trong các lĩnh vực chiến lược phù hợp với một số cơ hội đã xác định, chẳng hạn như phát triển nền kinh tế kỹ thuật số, tăng cường ngành nông nghiệp, đổi mới việc làm và kỹ năng cho thanh niên, cũng như nền kinh tế xanh và các thành phần cần thiết để củng cố các mục tiêu phát triển toàn cầu và khu vực và Khu vực thương mại tự do lục địa châu Phi là phù hợp.

Khu vực Châu Phi đã được viện trợ hơn một nghìn tỷ đô từ các nước phát triển trong nửa thế kỷ qua. Tuy nhiên, sự hỗ trợ này có cải thiện cuộc sống của người dân châu Phi hay

hoàn toàn mới và cần phải phát triển một động lực mới trong thời kỳ hậu Covid-19 (Deutsche Welle, 2022).

Cuối cùng, việc phát triển mạng lưới chuỗi cung ứng của Châu Phi sẽ đòi hỏi sự đổi mới trong mạng lưới giao thông và các dịch vụ liên quan, một lần nữa, cần phát triển các kỹ năng ở thanh niên bao gồm trí tuệ nhân tạo, năng lực CNTT để quản lý dữ liệu và kỹ thuật. Việc xây dựng mạng lưới đường bộ cũng đòi hỏi phải có ý thức về môi trường và hiệu quả năng lượng. Mặc dù đây có vẻ là mục tiêu dài hạn, nhưng thực tế đã cho thấy, Covid-19 đã mở ra cơ hội to lớn hơn về những khả năng này nên cần phải cân nhắc đầu tư ngay từ đầu hướng tới các nỗ lực kết hợp bốn ngành.

không, điều này vẫn còn gây nhiều tranh cãi. Do vậy, một cách tiến về phía trước tình trạng kém phát triển chuyển đổi cán cân quyền lực dựa trên các quan sát hiện tại và dự đoán hậu COVID-19.

Nếu đổi mới sản xuất tại địa phương được đẩy nhanh để đáp ứng việc khởi động Hiệp định Khu vực Thương mại Tự do Lục địa Châu Phi, chắc chắn sẽ có cơ hội đáng kể cho nhu cầu nội địa về hàng hóa và dịch vụ để giảm nhập khẩu và cải thiện cán cân thanh toán của Châu Phi. Sự gia tăng các nguồn lực trong nước để chống lại COVID-19 có nghĩa là người Châu Phi có thể tự tài trợ cho quá trình chuyển đổi của mình. Hy vọng rằng ba mô hình bốn bên do công trình đề xuất có thể là đòn bẩy để đảm bảo các chính sách phát triển hiệu quả trong ngắn hạn và dài hạn, không chỉ giảm bớt gánh nặng của cuộc khủng hoảng sức khỏe mà còn biến Châu Phi thành một nền kinh tế thực sự cạnh tranh trong kế hoạch toàn cầu.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

AfDB. (2020). Opportunities amid COVID-19: Advancing intra-African food integration. *Africa Economic Brief*, 11(4).

- Alliance for a Green Revolution in Africa (AGRA). (2014). *Africa agriculture status report 2014: Climate change and smallholder agriculture in Sub-Saharan Africa* (Issue No. 2). Nairobi, Kenya.
- Bộ Công Thương Việt Nam. (2020). *Tác động của COVID-19 với kinh tế châu Phi*. <https://moit.gov.vn/tin-tuc/thi-truong-nuoc-ngoai/tac-dong-cua-covid-19-voi-kinh-te-chau-phi.html>
- Deutsche Welle. (2022). *As coronavirus disrupts supply chains, could Africa profit?* <https://www.dw.com/en/as-coronavirus-disrupts-supply-chains-could-africa-profit/a-53435112>
- Johnson, C. (1982). *MITI and the Japanese miracle: The growth of industrial policy, 1925–1975*. Stanford University Press.
- Manlan, C. (2020, May 7). *The COVID-19 crisis in Africa is an economic one*. Portland Development and Global Issues. <https://portlandcommunications.com/development-global-issues/the-covid-19-crisis-in-africa-is-an-economic-one/>
- International Monetary Fund (IMF). (2012). *International jobs report*. Washington, DC.
- International Telecommunication Union – Development Sector (ITU-D). (2020). *COVID-19, youth employment and skills development in Africa*.
- Nhật Minh. (2021). *An ninh lương thực ở châu Phi trong bối cảnh dịch bệnh COVID-19*. *Tạp chí Cộng sản*.
- Kumar, R. (2020). *COVID-19: Developing countries and shrouded opportunities*. Raisina Debates. <https://www.orfonline.org/expert-speak/covid-19-developing-countries-and-shrouded-opportunities/>
- Raithatha, R. (2020). *AgriTech in Nigeria: Investment opportunities and challenges*. GSM Association.
- Seedstars. (2020). *AgriTech in Africa: Paving the way for a new era in farming*. <https://www.seedstars.com/magazine/agritech-africa-paving-way-new-era-farming/>
- Thái An. (2021). *Cơ hội tăng cường chuỗi giá trị khu vực*. *Báo Nhân Dân*.
- Trade Law Centre (TRALAC). (2020). *African Continental Free Trade Area (AfCFTA): Legal texts and policy documents*. <https://www.tralac.org/resources/ourresources/6730-continental-free-trade-area-cfta.html>
- United Nations Comtrade. (2019). *International trade statistics yearbook 2019: Volume I – Trade by country*. <https://comtrade.un.org/pb/downloads/2019/VolI2019.pdf>
- United Nations University (UNU). (1983). *Overall status of women in Africa*. <http://archive.unu.edu/unupress/unupbooks/uu37we/uu37we0t.htm>
- United Nations World Food Programme (WFP). (2020, April 21). *COVID-19 will double number of people facing food crises unless swift action is taken*.
- Viện Giáo dục Quốc tế FPT. (2021). *Tác động của COVID-19 đối với giáo dục đại học và nghiên cứu ở các nước châu Phi*. <https://ihe.fpt.edu.vn/so-107/anh-huong-cua-covid-19-den-giao-duc-dai-hoc-va-nghien-cuu-o-cac-nuoc-chau-phi/>
- XD. (2023). *Thúc đẩy Khu vực Tự do Thương mại Lục địa châu Phi (AfCFTA): Cơ hội và thách thức đối với Việt Nam*. *Báo Điện tử Đảng Cộng sản Việt Nam*.